

Orientalizmus a 19. században – Jókai Mór: *A leaotungi emberkék*¹

KUBUS KATA VIRÁG

Dolgozatomban az orientalizmus 19. századi vonatkozásait vizsgálom korabeli magyar folyóiratokon és Jókai Mór szövegein keresztül. A dolgozat tárgyát képezi a szerző *A leaotungi emberkék* című elbeszélése és annak értelmezési lehetőségei, továbbá filológiai vizsgálatának kérdésfelvetései.

Jókainak több olyan irodalmi alkotása is ismert, amelynek helyszíne vagy témája a kínai világ. Ez korántsem meglepő, hiszen a 19. században Európa-szerte jellemzővé vált az irodalmi alkotásokban a Kelet témájának felértékelődése. A folyamat már az 1700-as évektől kezdve megfigyelhető. Többek között Montesquieu *Perzsa levelei*,² és Goethe *Nyugat-keleti díván*³ című műve is például szolgál az európai kultúra keleti világ felé mutatott érdeklődésére. Ennek okai sokrétűek, többek között a történelmi háttér ad magyarázatot a jelenségre. Az addig zárkózott keleti kultúra részben önérdékből, részben pedig kényszer hatására, de bizonyos, hogy jelentős mértékben elkezdett nyitni a nyugat világa felé. A folyamatot a kor gazdasági és kereskedelmi folyamatai nagyban befolyásolták.

Az orientalizmus rendkívül nagy szakirodalommal rendelkező jelenség. Orientalistának számít tulajdonképpen mindenki, aki valamilyen kontextusban a Kelettel foglalkozik tudományos vagy művészeti céllal egyaránt. Jelen dolgozatomban nem kívánok mélyrehatóan foglalkozni a fogalomtörténettel. Az orientalizmus fogalmát a továbbiakban a Said-i értelemben⁴ fogom használni.

Az, hogy milyennek látjuk vagy láttatjuk a Keletet, az európai kultúrák önmeghatározásának szempontjából is fontos szerepet játszik, hiszen ennek kapcsán meg lehet erősíteni a faji felsőbbrendűség elméletét, amely politikai és gazdasági szempontból is előnyös lépésnek számított a korban. A posztkolonialitás fogalmát Edward W. Said az *Orientalizmus* című művében a különböző kultúrák kapcsolatának feltárására szolgáló gondolati rendszerként értelmezi.⁵ Maga a szó „gyarmatosítás utánit” jelent, de ennél jóval összetettebb jelenségről van szó, hiszen a posztkolonializmus a gyarmatosítás során létrejövő kapcsolati helyzeteket is vizsgálja, mind a gyarmatosító, mind pedig a gyarmatosított fél szempontjából. Ebből követke-

---

1 A tanulmány az NKFIH által támogatott OTKA K 146519 „Jókai 200: Jókai Mór Összes Művei kritikai kiadásának bicentenáriumi munkálatai” projektum keretében készült.

2 MONTESQUIEU 1981.

3 GOETHE 2001.

4 SAID 2000, 9–56.

5 SAID 2002, 602–613.

zik, hogy egyfajta politikai irányultságot és gazdasági profitorientáltágot is hordoz magában. Természetes, hogy a gazdasági folyamatok által teremtett hatalmi befolyás létrehozott egyfajta kulturális kapcsolatot is, vagy legalábbis egy egymás iránti érdeklődést is a két világ között, még ha ez európai részről egyes esetekben igen szélsőséges nézeteket is teremtett. Európa Kelet felett való gyámkodása nemcsak gazdasági érelemben, hanem a tudomány szempontjából is a faji felsőbbrendűség érzetét keltette a nyugati emberben. Erre ebben az időszakban Magyarországon is találunk példát, akár Jókai Mór irodalmi műveiben is. Akadémiai székfoglaló beszédét⁶ az alábbi sorokkal nyitja meg: „A humor csak szabadelmű és felvilágosult népek tulajdona. [...] Kínában kevés nyoma a humornak.”

A távolság és a kulturális különbségek egészen különleges alkotói teret hoztak létre az írók számára. Said a következőképpen világít rá a helyzet sajátosságára: „A Kelet valamiféle eltérő nézőpont a Nyugaton, amely lehetővé teszi a nyugati számára, hogy kilépjen saját társadalmából és egy másfajta, magasabb morális perspektívából szemlélje. Ez rendszerint olyan perspektíva, amely nem a kapzsiság által vezérelt, van benne valami nyugodt bölcsesség, lehetővé teszi, hogy túlzott emóciók nélkül tudjunk a világra nézni...”⁷ Tehát a Kelet a távolság és a kultúrák értékrendjének különbsége miatt a nyugati szerzők irodalmi műveinek olyan helyszínt és kontextust kölcsönöz, amelyben új szemszögből, szabadon értelmezhetnek bizonyos szituációkat, akár az európai kultúra realitásától teljesen elrugaszkodva. Ha egy író ilyen térben szeretne alkotni, akkor először általában magának kell megteremtenie azt a világot, amely a társadalom mindennapi valóságától kellőképpen távol, de a tapasztalati valóságnak bizonyos pilléreit megtartva jön létre. Erre kiváló példa Jókai *Ahol a pénz nem Isten* című regénye. Szilágyi Márton *Az elhibázott teremtés*⁸ című tanulmányában a fikció önfeltárásának szerepére hívja fel a figyelmet: „a bevezetés hangsúlyozottan a szöveg regényszerűségének, fikcionalitásának az olvasati kódját tartja fenn, »talált kézirat« hagyományát pusztán a valószínűsítés eszközeként látszik felhasználni”⁹ Azzal, hogy a történet helyszíne egy lakatlan sziget, a szerző egy új, társadalmon kívüli világot tud teremteni. Természetesen a szigeten is kialakul egy közösség, hiszen az ember társas lény. Ez viszont elzártága miatt teret biztosít bizonyos gazdasági, vagy társadalmi problémák újraértelmezésének a szöveg szempontjából. Tulajdonképpen az újrakezdés lehetőségét teremti meg, amelyben a Capitano kiválaszthatja, hogy mi az, amit a civilizált világból

---

6 JÓKAI 1968, 335–351.

7 SAID 1998, 604.

8 SZILÁGYI 2005, 137–148.

9 Uo., 139.

meg szeretne tartani, és mi az, amit nem. A szövegben ez a sajátos helyzet ad lehetőséget arra, hogy egzisztencialitással kapcsolatos filozófiai kérdések vonulhassanak végig a regény egészén. Az elképzelés tehát szinte az utópiák határait súrolva teremt más végkimenetelt az alapvető emberi mivoltból adódó, minden társadalomban kialakuló helyzeteknek. A Kelet világa viszont (Jókai Mór esetében különösen Kína), a 19. századi európai ember számára önmagában véve misztikummal, és egzotikumokkal teli világ, főként titokzatos zártsága és a két kultúra értékrendbeli különbsége miatt. Az emberi kíváncsiság és az információáramlás hiánya az íróknak és a kor gondolkodóinak olyan teret biztosít, amelyben kiválóan megférnek egymás mellett a valós és a képzelt elemek is, hiszen létező földrajzi helyről van szó. Erre mutat rá Wolfgang Iser *A fiktív és imaginárius* című művében: „Amint a valóságok áthelyeződnek egy szövegbe, valami más jelévé változnak. Ezzel együtt arra kényszerülnek, hogy elhagyják eredeti meghatározottságukat. Minthogy a meghatározottból a meghatározatlanba történő átalakulást a fikcióképző aktus idézi elő, kirajzolódik ezen aktus alapvető sajátossága: a fikcióképzés aktusa határátlépés, azaz transzgresszió.” Tulajdonképpen a jelölők az imagináriusra mutatnak vissza, és nem a valós világra.

A 19. századi Magyarország irodalmában is találkozhatunk olyan példakkal, amelyekben megjelenik az Európára jellemző posztkolonializmus és orientalizmus. A sajtóanyagok között 1900-as évek elejéig bezárólag négy lap anyagát néztem végig, Kínával kapcsolatos híreket és szövegeket böngészve. A keresést azért éppen Kínára szűkítettem le a Kelet nagy korpuszából, mert Jókainak több művében a kínai táj szolgál helyszínül. Szerettem volna átfogó képet kapni arról, hogy a 19. század második felének magyar olvasói milyen információkhoz juthattak hozzá a korban, továbbá igyekeztem azt is megfigyelni, hogy az orientalista és a posztkolonialista nézetek miként jelennek meg a lapokban. Kutatásom során megvizsgáltam egy néplapot, egy gyermeklapot, egy élclapot és egy humorosabb hangvételű hetilapot is, így különböző olvasói rétegeknek szóló hírekből tudtam következtetéseket levonni. Első körben megnéztem a Vasárnapi Ujságot, amely Magyarország első számú népújságaként volt jelen a korabeli sajtóirodalomban, és melynek Jókai végig főmunkatársaként dolgozott. A lapban időnként előfordultak Kínával kapcsolatos kereskedési hírek, ám ami igazán érdekesnek bizonyult számomra, az egy 1868-ban közölt útleírás.¹⁰ Gróf Bethlen Ödön cikkéről a lap a következőket írja a bevezetésben: „alkalmunk van, egy arra utazó fiatal hazánkfiától, a földgömb másik oldaláról, a mesés Chinából némi tudósításokat közölni. Gr. Bethlen Ödön, a trieszti tengerész-akadémia volt növendéke, jelenleg egy kereskedelmi

---

10 BETHLEN 1868.

hajón, mint gyakornok utazza a világtengereket s közelebből Chinából érkeztek levelei.” A szöveg egyértelműen rávilágít arra, hogy kuriózumról van szó, nagy hírértéket képviselt a korban, hogy egy „eredeti”, azaz hitelt érdemlő levelet olvashatunk a „mesés Chinából”, ugyanis egy szemtanú beszámolójáról van szó. Az utazó a társadalmi és kulturális különbségekről ír általánosítva, külön kiemelve azt, hogy a nők ott jóval kevesebbet érnek, mint a férfiak, szinte árucikknek számítanak.

Szerettem volna egy gyermeklapot is megvizsgálni a fentebb említett szempontok alapján, mert kíváncsi voltam rá, hogy egy fiatalabb korcsoportot megcélzó médiumban hogyan jelenik meg a téma. Az *Én Ujságom* c. hetilap anyagát vizsgáltam meg, melynek szerkesztői a korban Benedek Elek és Pósa Lajos voltak. Rendkívül érdekesnek találtam egy Szalai Emil mesét, melyet négy részben közölt a lap. A történet *A zöld madár*¹¹ címet viseli, és a helyszíne szintén a Kelet. A műben magyar meseelemek keverednek a keleti tér sajátos világával. Erre többek között az alábbi példák mutatnak rá: „Messze, messze keleten, réges-régen élt egy hatalmas király”, vagy a „Tatárország s egész Kína most már a királyfié lett.” mesei fordulatok. A Kelet tehát itt is különleges és egzotikus atmoszféraként jelenik meg, melybe egy fiktív történet elemei jól beilleszthetők. A romantika korában Európa-szerte elkezdett kialakulni a keleti meséknek egyfajta hagyománya. A valós tér, amely mégis mesés elemek otthonává vált, megjelenik többek között Wilhelm Hauff műveiben, például *A kis Mukk*¹² című meséjében is.

A következő hetilap, amit átnéztem, a Bolond Istók volt. Az élclapban több esetben szójátékként jelenik meg Kína, például az alábbi módon: „Hajh! csak messze vagyon Soroksártól Khína! Poétának lenni, rettenetes kín a’!”¹³ A nem túl komolyan vehető hírrovatban található ezen kívül mindenféle spekulációt Kína külpolitikájára nézve, illetve a lap több viccet tartalmaz azzal kapcsolatosan, hogy a kínaiak „czopfban” hordják a hajukat. Több olyan szöveg kap helyet a lapban, amely a kultúrák különbségét humoros formában mutatja be. A szövegekben helyenként érezhető a posztkolonializmus által meghatározott felsőbbrendűség.

Szinte magától értetődő volt számomra, hogy Az Üstökösben közölt műveket is át kell nézmem, hiszen ennek a lapnak Jókai a tulajdonosa, szerzője és szerkesztője is volt. A hetilapban több olyan Jókai által írt vers helyet kapott, amelynek témája vagy helyszíne a kínai világ. A *Chinai furcsaságok* címmel 1863-ban megjelent¹⁴ írásból néhány részlet pontos idézését fontosnak tartom a továbbiakhoz: „A Pooting tó Kínában olyan

---

11 SZALAI 1894.

12 HAUFF 1954.

13 BARÓTI (szerk.) 1904.

14 JÓKAI 1863, 179.

érzékeny, hogy ha követ hajitanak bele, egyszerre vérvörös lesz.”; „Kínában van egy barlang, melyben olyan agyag terem amiből kenyeret lehet sütni és megenni.”; „A kínai ember azért visel olyan hosszú varkocsot, hogy mikor meghal, a jó szellemek annál fogva rántják fel a paradicsomba.”¹⁵ A szerző humorosan, karikatúraszerűen ábrázolja a kínai szokásokat. Bátran kijelenthetjük, hogy a szemelvények elrugaszkodnak a realitástól, és az eddigi példákhoz hasonlóan ugyancsak Kína misztikusságát szemléltetik, de nem elhanyagolható a groteszk megfogalmazás sem, amelytől komikussá válnak az egy mondatba sűrített történetek. A szöveg forrását tulajdonképpen maga a szerző határozza meg. A művet a következő alcímmel közlik a lapban: „Egy régi foliánsból kiszedegetve”. És bár ennél többet jelen esetben nem tudunk, Jókai több helyen nyilvánosságra hozta, hogy írásaihoz történeti és földrajzi kutatásokat végzett. Akadémiai székfoglaló beszédében¹⁶ a következőt írja: „Régi évkönyvekben egész halmazát fedeztem fel azon jegyzeteknek, mik chinai népmondákból gyűjtettek össze.”¹⁷

Jókai Mór Kínában játszódó meséje, *A leaotungi emberkék* a szerző egy meglehetősen kései, 1890-ben megjelent szövege. A történet először a Pesti Hírlapban kapott helyet,¹⁸ ahol 5 folytatásban közölték. Fülöp Dorottya Jókai, *a mesés Kelet és a tarokk-kártya találkozására (A leaotungi emberkék keletkezéstörténete és értelmezési lehetőségei)*¹⁹ címmel publikált tanulmányában olvashatjuk, hogy a mű megjelenése után Mikszáth és Jókai között nyilvános levelezés vette kezdetét, amelyben Mikszáth *A leaotungi emberkék* ötletének forrása után érdeklődik. A humoros hangvételű levélváltásban Jókai semmi konkrét adatot nem szolgáltat Mikszáthnak az elbeszélés ötletével kapcsolatban, csupán a tarokk-kártyák figuráit jelöli meg inspirációként.²⁰

A dolgozat további érveléséhez elengedhetetlen, hogy ezen a ponton néhány mondatban röviden ismertessem az elbeszélés cselekményét. A történet egy fiatalon hatalomra kerülő császárról szól, aki saját akarattal rendelkezik, és nem hagyja, hogy az udvar vagy a hagyományok befolyásolják a döntéseiben, különösen nem a párválasztás tekintetében. Kiderül, hogy Kína legszebb hölgyei Leaotung tartományában élnek, de ez a tartomány rejtélyes módon eltűnt a birodalomból, és már senki sem emlékszik, hogy hol is volt. A császár elkezd utánajárni a dolognak, felkeresi a nagy csillagvizsgáló torony igazgatóját, aki bár tudós, mégsem tud kielégítő vá-

---

15 Uo.

16 JÓKAI 1968, 335.

17 Uo., 335.

18 JÓKAI 1890.

19 FÜLÖP 2021, 74–88.

20 Vö. FÜLÖP 2021.

lasszal szolgálni. Tovább küldi a királyt a 110 éves barlangi szenthez, aki egy korábbi látomásából tudja, hogy mi történhetett a tartománnyal. Állítása szerint a Leaotung tartománya előtt elterülő sziklahasadék beomlott, így a leaotungi emberek bent rekedtek. Hogy elég legyen nekik a föld az életben maradáshoz, generációról generációra elkezdték kicsinyíteni magukat és állataikat, míg végül arasznyi emberkékké zsugorodtak. A császár meghívja őket a palotájába, és egyből beleszeret a leaotungi hercegnőbe. Ez a szerelem viszont beteljesületlen marad a két világ méreteinek különbsége miatt. A császár ezek után soha nem vesz el senkit feleségül.

A történet sokszor humoros, ironikus hangvételű. A bürokrácia és a már feleslegessé vált szokások megkérdőjelezése és felülírása Csia Csingi császár felvilágosult gondolkodására vall. A Jókai által leírt császári világban szokatlan, hogy egy ifjú császárnak saját akarata legyen. Csia Csingiben azonban hatalmas a kíváncsiság és a tudásvágy, céljainak eléréséhez áthágja a hagyomány szabályrendszerét. Ki mer lépni az addig természetesnek vett szokásrendszerből, mert rájön, hogy az nem életszerű, és a későbbiekben is hátráltatni fogja őt. A szövegben a tudományt az elbeszélő újfajta perspektívából világítja meg. A császár rálát a problémára, hogy ahhoz, hogy a világról átfogó képet kapjon, minden rendelkezésre álló információt össze kell gyűjtenie, függetlenül attól, hogy az információ átadója milyen társadalmi vagy diplomáciai réteg tagja. A 110 éves barlangi szent tudása ráadásul természettudományos értelemben nem is igazolható, hiszen arra hivatkozik, hogy látomása volt, abból tudja, mi történik a leaotungi emberekkel. A császár mégis utánajár a dolognak, és megbizonyosodik, hogy igazat mondott a barlangi szent. Sok gondolatot felvet ez a mozzanat, például azt, hogy mennyi tudás veszik el, csupán azért, mert az adott kor által behatárolt kánonból kimarad. Michael Foucault *A szavak és a dolgok*²¹ c. filozófiai művének előszavában arról ír, hogy a kánon meghatározása nem csupán a kortól, hanem az adott kultúrától is függ. Foucault szerint minden földrajzi övezetre más és más gondolkodásmód jellemző. A szerző egy Borges szövegben megjelenő példán keresztül mutatja be, hogy az európai logika és gondolkodási rendszer mennyire más, mint a kínai. Foucault a következőképpen világít rá az európai olvasó értelmezési nehézségeire a szöveg láttán: „E csodálatos taxonómiában pontosan egy másfajta gondolkodás egzotikus bája ragad meg minket, az a tény, hogy e tanmesét olvasva tulajdon gondolkodásunk határain járunk, vagyis számunkra mindezt teljességgel lehetetlen elgondolni.”²² Ebből adódóan tehát a tudás és a tudo-

---

21 FOUCAULT 2000, 9–18.

22 Uo., 9.

mány is kultúrafüggő, és ez Csia Csingi korában is meghatározó.

Annak ellenére, hogy a történet során a fiatal uralkodó nem törődik a tekintély kialakítását szolgáló császári szabályokkal, nem éri presztízsveszteség, hiszen a tudás lesz a hatalma. A történet egyik tanulsága az, hogy ez a valóságos, életszerű hatalom. A császár viszont egy ideát, ábrándot kerget, és végül sajnos csalódnia kell. Nem csak a szerelme nem lehet az övé a kialakult különbségek miatt, hanem Leaotung tartománya sem. A történet végén a leaotungiak visszatérnek a sziklák mögé, és a későbbiekben is önálló egységként működik a társadalmuk a birodalmon belül.

A mesei elemek teljesen összefonódnak a valós vagy valósnak vélt kínai történetekkel és legendákkal. Jókai jegyzetfüzeteinek kritikai kiadása nyomán tudjuk, hogy *A leaotungi emberkék* fő forrása Johann Cristoph Wagner 1689-es földrajzkönyve volt, amelyet *Das mächtige Kayser-Reich Sina und die Asiatische Tartarey* címmel adtak ki. Péter Zoltán és Péterffy László rendezte sajtó alá a kritikai kiadás jegyzeteit, és ezek alapján tisztán látható, hogy Jókai a könyvből több részt is felhasznál. Erre Fülöp Dorotytya hívja fel a figyelmet tanulmányában a következőképpen: „Noha Wagner könyvében van egy fejezet Die Provintz Leaotung címmel, Jókai nem csak a vonatkozó részt használta fel. Leaotung leírásához, ugyanis csak két rövidke jegyzet, a „Leaotung gazdag vidék”, illetve a „Táncoló asszonyok” kötődik a kérdéses fejezethez. Jókai imaginárius Leaotung tartományának érzékletes leírása a könyv különböző fejezeteinek elemeiből kollázsszerűen épül fel.”²³

A Wagner-könyvet Jókai több alkalommal is feltünteteti mint művei forrását, például *A kőszívű ember fiai* című regényében is, ahol a Kínára vonatkozó részeknél így nyilatkozik a szerző: „Kínában, amint tudós Wagner Cristophorus írja, az a bevett és törvényesen helybenhagyott szokás van, hogy miután évi átalány szerint tíz százalékkal több leány születik, mint fiú, ez a manco a természet balance-ában akként üttetik helyre, hogy a fölös számú csecsemők egy meghatározott napon a Lileu Ping szigetre összehordatnak, ott megáldatnak, beszenteltetnek, s aztán a „sárga folyóba” behajigáltatnak.”²⁴ Ezeket az adatokat a szerző szabadon használja regényeihez. A német nyelvű gótbetűs könyv ma a Petőfi Irodalmi Múzeumban megtalálható, Jókai könyvtárának része.²⁵

A leaotungi emberkék szövegében számos olyan példa található, melyek valóban a Wagner-könyv legendáinak átírataként jelennek meg, viszont van egy pont a könyvben, amely több kérdést is felvet a forrással kapcsolatban. A tudós mandarin és a császár beszélgetésében elhangzik a

---

23 FÜLÖP 2021, 74–88.

24 JÓKAI 2000.

25 E. CSORBA (szerk.) 2006, 146.

következő mondat: „A nagyapád Ani Lui császár azon időben nagyon el volt foglalva a tatárok elleni háborúval; sok vereséget szenvedett; utoljára úgy elbúsulta magát, hogy kőből faragtatott magának tízezer harcost. Ezzel a kőhadsereggel vette magát körül; azt nem nyilazhatták le a tatárok.”²⁶ A császár neve, több mint valószínű, hogy fiktív, ezt alátámasztja, hogy Jókai más szövegeiben is fiktív császárnevek szerepelnek,²⁷ és Csia Csingi sem volt valós uralkodó.

Azok az ábrázolt tárgyiasságok, amelyeket a szövegrészlet leír, egészen kísérteties hasonlóságot mutatnak a Csin Si Huang-ti mauzóleumának részeként megtalált agyaghadsereggel. Ez rendkívül érdekes, mert az agyaghadsereget csak 1974. március 29-én találták meg egy véletlen során, kútásás közben a helyi földművesek.²⁸ Feltételezésem szerint a hadsereg története fennmaradhatott akár orális, akár pedig írott legendákban. Ahhoz viszont, hogy Magyarországon a 19. századi Jókai Mórhoz eljusson a történet, azt gondolom, hogy kellett legalább egy írott forrás, mert a kínai világ kultúrája meglehetősen zárt volt. Ezt a feltételezésemet az is alátámasztja, hogy a szerzőre jellemző, hogy olvasmányjaiból inspirálódik, *A leaotungi emberké*k esetében pedig ez különösen így van. Meglepő viszont, hogy a császárkori történetírás tulajdonképpen említést sem tesz az agyaghadsereg létezéséről, pedig Csin Si Huang-ti sírjáról maradtak fent adatok. Sima Qian (i.e. 45?–89.) történetíró egészen pontos leírásokat²⁹ adott a sír építésével, és kinézetével kapcsolatosan, és a mai tudomány is többnyire ezekre a leírásokra támaszkodik. Roberto Ciarla (1951–), olasz régész a következőképpen fogalmazza meg Sima Qian sírleírásának hiányosságát: „Sima Qian vagy nem beszélt, vagy nem tudott a temetési felajánlásokat tartalmazó gödrökről és az áldozati gödrökről, amelyeket kétezer évvel később a kínaiak büszkén a világ nyolcadik csodájának neveznek.”³⁰ Ennek többek között az az oka, hogy a sír feltárását a mai napig nem fejezték be, teljes egészében csak a harmadik gödör van feltárva. Az agyaghadsereg és sír egyes részéről tehát pontos adatok a mai napig nem állnak a kutatók rendelkezésére.³¹

---

26 JÓKAI 1954, 8.

27 Lásd Jókai *A magyar néphumorról* című értekezésében Kao Ti császár.

28 TOPPING 1977, 4–15.

29 QIAN 1982.

30 CIARLA–LANCIOTTI–SCARPARI–WETZEL 2005, 133.

31 Uo., 249–257, 111–121, 10–15.

A tízezer kőharcos története nem csak *A leaotungi emberké*kben szerepel. Az Üstökösben *Chinai románcok* címmel tíz Jókai-vers jelent meg folytatásban. 1867 szeptemberében megjelent egy vers az alábbi címmel: *A chimleangi kővitéz*ek.³² Ebből idézek most egy részletet:

„Egy hegyormot hínak Chin-Leangnak.
Arra felment, s ottan a kövekből
Vésetett magának harci népet.
Tizezernyi számú nagy csoporttal
És azok közt éle mind halálíg:
Akiken sem ellenségök íja,
Sem vihar, sem hosszú út veszélye,
Még a sárga szellem kardja sem fog.
Most is áll még ott a sziklatábor,
Most is ők ott a legjobb vitézek.”

Ezen kívül a történetet Jókai felhasználta a már többször emlegetett *A magyar néphumorról*³³ című értekezésében is. Az erre vonatkozó részek a következőképpen jelennek meg a szövegben: „Régi évkönyvekben egész halmazát fedeztem fel azon jegyzeteknek, mik kínai népmondákból gyűjtettek össze: [...] hogy készítették Kao Ti császár kövekből hadsereget, miután élő népét az ellenség és az elemek elpusztították...”

A szövegek alapján tehát az is egyértelművé válik, hogy a kőhadserggel kapcsolatos történet nem Jókai fantáziájának szüleménye, hanem azt valahol olvasta, és többször fel is használta. Kutatásom további részében több terrakotta hadserggel kapcsolatos történeti forrást szeretnék tanulmányozni, és a korabeli lapok nagyobb korpuszát is át fogom nézni. Remélem, hogy teljesebb képet fogok kapni Jókai Kínával kapcsolatos szövegeinek forrásairól és idővel a kőhadereg legendáját is sikerül felfejteni.

Irodalom

Primer források

BARÓTI 1904 = BARÓTI Lajos (szerk.): *Bolond Istók* 9 (1904) 10.

BETHLEN 1868 = GRÓF BETHLEN Ödön: *Eredeti levelek Chinából*. I–II. *Vasárnapi Ujság* 11–12 (1868).

---

32 JÓKAI 1858, 36.

33 JÓKAI 1968, 335–351.

CIARLA–L.LANCIOTTI–M.SCARPARI–A.WETZEL 2005 = R. CIARLA–L. LANCIOTTI–M.SCARPARI–A.WETZEL: *A terrakotta hadsereg*, ford. LEYRER Ginda, Pécs, Alexandra, 2005.

E. CSORBA (szerk.) 2006 = E. CSORBA Csilla (szerk.): *A Petőfi Irodalmi Múzeum Jókai-gyűjteményének katalógusa*, „Egy ember, akit még eddig nem ismertünk”. Bp., Petőfi Irodalmi Múzeum, 2006.

GOETHE 2001 = Johann W. GOETHE: *Nyugat-keleti díván*. ford.: EÖRSI István, EÖRSI Sarolta, Ferencz Győző, Halasi Zoltán, Imreh András, Kardos László, Kálnoky László, Kurdi Imre, Lackfi János, Lator László, Parti Nagy Lajos, Rakovszky Zsuzsa, Rónay György, Sárközi György, Schein Gábor, Somlyó György, Szabó Lőrinc, Szász Imre, Szijj Ferenc, Tandori Dezső, Tatár Sándor, Varró Dániel, Vas István, Várady Szabolcs. Bp., Révai, 2001.

HAUFF 1954 = Wilhelm HAUFF: *A kis Mukk*. ford. SZINNAI T., Bp. Ifjúsági, 1954.

JÓKAI 1863 = JÓKAI Mór: Chinai furcsaságok. *Az Üstökös* 23. (1863) 179.

JÓKAI 1890 = JÓKAI Mór: A leaotungi emberkék, *Pesti Hírlap* 315–319 (1890).

JÓKAI 1954 = JÓKAI Mór: *A leaotungi emberkék*, Bp., Ifjúsági, 1954.

JÓKAI 1967 = JÓKAI Mór, *Följegyzések, II*, kiad. PÉTER Zoltán–PÉTERFFY László, Bp., Akadémiai, (1967) 771–773.

JÓKAI 1968 = JÓKAI Mór: A magyar néphumorról = Uő., *Cikkek és beszédek*, V. s. a. r. H. Törő Györgyi, Bp., Akadémiai, 1968, 335–351.

JÓKAI 2000 = JÓKAI Mór: *A kőszívű ember fiai*. Bp., Püldo, 2000.

MONTESQUIEU 1981 = MONTESQUIEU: *Perzsa levelek*. Bp., Európa, 1981.

QIAN 1982 = Sima QIAN: *Shi Ji*, Vol. I–X. (Beijing: Zhongua Shuju, 1982).

SZALAI 1894 = SZALAI Emil: A zöld madár. *Az Én Ujságom* 14–19 (1894).

WAGNER 1689 = Johann Cristoph WAGNER: *Das mächtige Kayser-Reich Sina und die Asiatische Tartarey*. Augsburg, Jacob Rossmayer, 1689.

Szakirodalom

FOUCAULT 2000 = Michael FOUCAULT: *A szavak és a dolgok*. ford. ROMHÁNYI TÖRÖK Gábor, Bp. Osiris, 2000.

FÜLÖP 2021 = FÜLÖP Dorottya: Jókai, a mesés Kelet és a tarokk-kártya találkozása, A leaotungi emberkéek keletkezéstörténete és értelmezési lehetőségei. *Irodalomismeret* 4 (2021) 74–88.

ISER 2001 = W. ISER: *A fiktív és az imaginárius*, ford. MOLNÁR Gábor Tamás, Bp., Osiris, 2001, 22–24.

SAID–BURGMER 2002 = E. W. Said – Ch. BURGMER: Bevezetés a poszt-koloniális diszkurzusba (1998), ford. FARKAS Zs., In: BÓKAY A.–VILCSEK B.–SZAMOSI G.–SÁRI L. (szerk.): *Bevezetés a posztmodern irodalomtudományba*, Bp. 2002, 602–613.

SAID 2000 = E. W. Said: *Orientalizmus*. ford. PÉRI Benedek, Bp., Európa, 2000.

SZILÁGYI 2005 = SZILÁGYI Márton Az elhibázott teremtés. In: HANSÁGI Ágnes–HERMANN Zoltán (szerk.): „Mester Jókai”, *A Jókai-olvasás lehetőségei az ezredfordulón*. Bp. 2005, 137–148.

TOPPING 1977 = A. R. TOPPING: Clay Soldiers: the Army of the Emperor Ch'in, *Horizon*. 1 (1977) 4–15.

Orientalism in the 19th century – Mór Jókai: *The Leaotung Man*

KATA VIRÁG KUBUS

The subject of my thesis is *The Leaotung Man's Tale*, by Mór Jókai. Relatively little scholarly work has been done on this late text by the author, which is one of the reasons why I consider it important to study it. My basic assumption is that Jókai's work is based on the distance and isolation of the continent, which is the basis for the unique encounter of oriental influence and fairy-tale elements in his work. The aim of my research is to analyse the text from the point of view of Orientalism, which played an important role in the period. The questions arise: what was the image of China in people's minds at the time? In what proportion did it contain real or fictional elements? Placed in a nineteenth-century context, I examine Oriental influences on the basis of contemporary newspaper articles.